

О. М. Сліпушко, д-р філол. наук, проф.,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7401-7492>

oksana-slipushko@ukr.net

А. О. Катюжинська, студ.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ
nastya16k21@gmail.com

БАРОКОВІСТЬ ПОЕЗІЇ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В НАУКОВІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ В. ШЕВЧУКА

Досліджено особливості наукової інтерпретації В. Шевчуком поезії Тараса Шевченка з огляду на вплив на неї українського літературного бароко. Особливу увагу приділено впливам світогляду й характерних ознак цієї епохи в поетичній спадщині митця. Проаналізовано наукові погляди вченого на побутування барокової традиції у творчості Тараса Шевченка, визначено барокові ідеї, мотиви й образи. Обґрунтовано роль та особливості використання поетом барокової історіографії, зокрема Літопису Самійла Величка та "Історії Русів", біблійних мотивів, символів, алегорій, репрезентованих згідно з бароковим світоглядом. Доведено, що літературні здобутки епохи Бароко стали одним із джерел творчості Тараса Шевченка, вплинули на формування його світогляду, а також знайшли власну інтерпретацію в поетичній спадщині поета.

Ключові слова: наукова інтерпретація, бароковий мотив, символізм, алегорія, барокова історіографія, біблійні мотиви.

Епоха українського літературного бароко зробила вагомий вплив на формування світогляду й літературних поглядів митців подальших епох, а також стала джерелом ідей, мотивів, образів. Ще Д. Чижевський високо оцінював значення цієї доби для української літератури: "Це був новий розквіт – після довгого підупаду – мистецтва та культури загалом... Бароко залишило багато конструктивних елементів, які ще збільшив вплив романтики, що в багатьох рисах споріднена з Бароко" [Чижевський, 2003, с. 276]. П. Білоус також характеризує бароко як епоху, що відіграла велику роль у літературному процесі, зокрема, акцентуючи увагу на художній спорідненості бароко й романтизму: "Українське Бароко не тільки засвідчило творчу спроможність української літератури бути на загально-

європейському рівні, а й стимулювало її рух до нової стадії розвитку, початковий період якої пройнятий романтичним піднесенням та активними художніми пошуками; до того ж, Бароко виявилось у поетикальному сенсі доволі близьким романтичному світовідчуттю і художньо-літературному самовираженню" [Білоус, 2012, с. 235].

Дослідженням особливостей впливу бароко на подальші епохи, і на романтизм зокрема, займалися також О. Новик, В. Руссова, В. Генік-Березовська, Т. Комаринець та ін. Однак ці науковці вказували лише на окремі аспекти взаємодії бароко й романтизму, не беручи до уваги творчість конкретних поетів-романтиків.

Саме тому в сучасній літературознавчій науці актуальною залишається проблема побутування барокових мотивів у творчості поетів-романтиків, зокрема у творах Тараса Шевченка. Аналіз досліджень засвідчує, що ця проблема стала об'єктом розвідок таких учених, як Ю. Барабаш, І. Дзюба, Л. Ушкалов, В. Шевчук та ін. Так, Л. Ушкалов пише, що "сьогодні, коли мова заходить про джерела Шевченкової поезії, мало хто згадує про українське бароко. Тим часом бароко, що, крім усього іншого, було добою героїчного чину в нашій історії, недарма-таки привертало увагу геніального митця" [Ушкалов, 2006, с. 193].

Метою статті є проаналізувати вплив епохи українського літературного Бароко на поезію Тараса Шевченка, дослідити особливості інтерпретації В. Шевчуком барокової традиції, зокрема барокової історіографії, символів і алегорій, у поетичній спадщині митця. Актуальність роботи зумовлюється необхідністю визначення місця й ролі барокових мотивів у поезії Тараса Шевченка, а також проблемою впливу епохи українського Бароко на світогляд поета загалом, беручи до уваги наукову концепцію В. Шевчука. Новизна дослідження обґрунтовується тим, що вперше здійснено спробу аналізу поезії Тараса Шевченка з огляду на вплив на неї літератури бароко в науковій інтерпретації В. Шевчука, зосереджено увагу на особливостях побутування барокових мотивів у творчості поета.

Насамперед вважаємо за доцільне зазначити, що, на думку В. Шевчука, літературні форми українського Бароко не зникли відразу, адже "це була надто потужна традиція в українській літературі" [Шевчук, 2005, с. 344]. Більше того, дослідник переконаний, що перехід до нової літератури не відбувся одночасно на всіх українських землях. Загалом українське бароко, на думку вченого, цілком вичерпало себе в 30-х рр. XIX ст. Однак В. Шевчук зазначає, що у творчості Тараса Шевченка ще простежуються окремі особливості українського літературного бароко.

Характерною ознакою епохи бароко загалом є ускладненість – "реальний світ уподібнюється до ілюзії, елементи якої – символи та алегорії – потребують витлумачення" [Ісиченко, 2011, с. 29]. З огляду на це, В. Шевчук наголошує на складності творчості Тараса Шевченка: "Шевченко, на мою думку, справді складний, хоча намагався творити свою мудрість через простоту вислову. Але простота може спонукати до поверхового читання текстів, окрім того, вони часто творилися на рівні одкровення, як це буває при притчевому творенні, а притчеве творення завжди складне, бо зумовлює інакомовлення, а отже, кількашарове розуміння твору..." [Шевчук, 2005, с. 259]. Прихильною до зазначеної є думка Г. Грабовича, який стверджує, що "Шевченкова поезія зовсім не проста і не прямолінійна" [Грабович, 1991, с. 4]. Варто згадати й думку І. Дзюби, який писав: "Шевченко – поет глибокий і складний" [Дзюба, 2008, с. 9]. Отже, Тараса Шевченка не можна вважати статичним і однозначним, адже у творах поета "відбилася вся глибина й самотність його особистості" [Дзюба, 2008, с. 489]. Окрім цього, у використанні митцем мотиви, символи й алегорії вкладено глибокий сенс і прихований підтекст, що надає його поезії складності й багатогранності, а часом і суперечливості, свідчить про можливість переосмислення творчості поета в контексті українського літературного бароко.

Одним із наскрізних мотивів барокової літератури є мотив швидкоплинності життя, зокрема, простежуються прояви песимізму, відчаю, розчарування. В. Шевчук зазначає, що передмова до циклу "В казематі" має песимістичне забарвлення:

поет не бажає думати про майбутнє, пише, що його побратими не зйдуть уже "на зубоженій землі", а рознесуть "в степи, в ліси свою недолю". Песимістичні візії набувають апокаліптичного забарвлення, особливо у вірші "Мені однаково...". Песимізмом просякнута поезія "Один у другого питаєм..." чи "Самому чудно. А де ж дітись?..": "Майбутнє тут – повна тьма, у яку співець страшисться входити" [Шевчук, 2005, с. 18]. Песимізм щодо майбутнього України простежується і в поемі "Москалева криниця": "Яка правда у людей, мій сину, // Така й досі, я думаю, // В нас на Україні. // Та другої і не буде // В невольниках людях". Апокаліптичний тон простежується у вірші "Косар", де косар – алегорія смерті, котра кладе гори трупів. На думку В. Шевчука, "це своєрідна ремінісценція численних барокових віршів про смерть" [Шевчук, 2005, с. 17]. Окрім цього, образ косовиці повторюється в цілком візійно-символічній із апокаліптичним мотивом поезії "У Бога за дверима лежала сокира...", у якій описується світова пожежа: "Сім літ сокира Божа ліс стинала". Апокаліптичним візійним віршем, як зазначає науковець, можна вважати й "Чуму", де постають моторошні картини загибелі українського села: "Чума з лопатою ходила, // Та гробовища рила, рила, // Та трупом, трупом начиняла // І со святими не співала..." [Шевченко, 2013, с. 156].

В. Шевчук вважає, що криза духу, песимістичні мотиви, утілені Тарасом Шевченком у поезіях, зумовлювалися обірванням живого зв'язку з Україною та своїм народом, а непереборна пригніченість пояснюється тим, що поет відчував себе на той час покинутим Богом: "Немає нічого, // нема навіть кругом // тебе Великого Бога" [Шевченко, 2013, с. 208], "Щось пророче мені вже зазирає в очі, і я вже Богу не молюсь" [Шевченко, 2013, с. 228]. Цей відхід від Бога й "щось пророче" змучує поета й примушує думати про власну гріховність та розбиту душу, що особливо яскраво виступає у вірші "Чи то недоля, чи неволя...": "опаскудив душу чистую", "так опоганивсь, що й не знать, чи й був я чистим коли-небудь, бо ви мене з святого неба взяли меж себе – і пишуть погані вірші научили", "тепер іду я без дороги, без шляху битого" [Шевченко, 2013, с. 231]. На думку В. Шевчука, такі песимістичні мотиви спричинені тим, що "поет

у неволі перебував у крайньому душевному пригніченні без надії й перспективи. Це позначилося на частковій відсутності візії майбутнього, а коли вони є, то апокаліптичні" [Шевчук, 2005, с. 22]. Песимізм як відгук невільничої музи інколи з'являється у віршах останнього періоду творчості Тараса Шевченка: "Не жди весни – святої долі! Вона не зійде вже ніколи..." (вірш "Минули літа молодії..."), "Нема тепер нічого... ні Бога навіть, ні півбога, псарі з псарятами царять..." (вірш "Якось-то йдучи уночі..."), але ці настрої спорадичні.

Окрім цього, варто згадати й думку Л. Ушкалова, який вважав, що для творчості Тараса Шевченка характерним був цілком бароковий образ вічності. На думку науковця, "Шевченко гостро відчував проминальність речей" [Ушкалов, 2006, с. 355]. Отже, Л. Ушкалов переконаний, що "вічність" у поезіях митця є перш за все атрибутом Бога, а людина стає причетною до вічності, лише прилучившись нього. Свою думку науковець доводить рядками з поеми Шевченка "Тризна": "Но ангела не доставало у Вечного Царя царей; и ты на небе в вечной славе у трона Божия стоишь..." [Шевченко, 2013, с. 240].

В. Шевчук зазначає, що Тарас Шевченко використав естетику містерій у поемі "Великий льох", жанр якої він так і означив: містерія, уживаючи при цьому символи та алегоричний спосіб викладу. "Цей твір уже тим цікавий, що зберігає форму рецитаційної, тобто декламаційної, драми, хоча і з новим засвоєнням" [Шевчук, 2005, с. 392]. Науковець пише, що Тарас Шевченко вживає інші художні засоби, властиві українській бароковій драмі: алегоризацію, символи, іномовлення, прообразність. З огляду на це, вважаємо за доцільне згадати й ознаки поеми "Великий льох", подані Ю. Барабашем, які також певною мірою свідчать про наближення до епохи Бароко: "Надзвичайна структурно-семантична складність, поліфонізм, багатозначність образів, їх "плинність", а часом і закодованість, рухливість співвідношень між текстом і підтекстом, прямими характеристиками та алюзіями, розмаїття стилістичних прийомів, жанрових і віршових форм, інтонацій, мовних засобів..." [Барабаш, 2004, с. 128].

В. Шевчук звертає увагу на притчу з "Великого льоху" про двох близнюків, які мають народитися в Україні: "один буде, як Гонта, катів катувати", другий буде "катам помагати". Гонта знищить усе катівське, не забуде й брата свого, відтак "розпустить правду й волю по всій Україні". У цьому випадку, на думку науковця, Тарас Шевченко використав алегорію: новий Гонта мав піднятися на визвольний чин, жертвуючи, як Авраам, своїми синами, а другий брат, панство, яке було прислужником катів України, мав загинути, тобто мали загинути ті, котрі розпинали й неволили Україну в інтересах Російської держави. Окрім цього, В. Шевчук вважає, що ця алегорія перегукується з ідеєю І. Вишенського про здорове й хворе тіло в людині: задля здорового мало відсікатися хворе і прогниле.

Варто зазначити, що В. Шевчук аналізує ідею двоїпостасності людського суспільства в поезії Тараса Шевченка і проводить паралель з І. Вишенським, який, на думку науковця, був представником раннього бароко. Мислитель бачив суспільство як церкву (йшлося тільки про християн), яку подав в образі людської руки, чотири пальці якої – чотири православні патріархи, а п'ятий – папа римський, їм супротивний, який, на думку І. Вишенського, був заражений гнилизною. Саме тому церква почала розпадатися, а християнський світ розколовся на дві частини: одна зійшла на шлях неправди (козлища), загубивши колишню правду, а інші залишились у правді (вівці). Ідеалом досягнення тисячолітнього ідеального царства, яке люди зможуть здобути, коли кожен поставить завдання морального самовдосконалення, відтак люди складуть церкву, тобто духовний дім для однодумців. "Церква, – писав мислитель у "Короткослівній відповіді Феодулу", – є земне небо, образ і подоба горньому, небесному небу" [Вишенський, 1986, с. 151]. В. Шевчук вважає, що від цих ідей зовсім недалеко до ідеї протиставлення простого народу панству, як це вчинили романтики, і зокрема Тарас Шевченко, адже вони бачили джерело морального здоров'я саме в простому народі, а панство вважали підлеглим стихіям світу, тобто носіями світового зла. На думку науковця, І. Вишенський гостро постає проти сучасного собі панства в захисті простої людини.

Як зазначає В. Шевчук, Тарас Шевченко поділяв суспільство на "панів" та "людей". В основу такого бачення суспільства покладено біблійно-християнський оцінковий принцип, що певною мірою нагадує ідеї І. Вишенського. У постулат "пани" Т. Шевченком уводяться цар та його апарат із державної машини, що є поневолювачем України, урядовці, військові, при цьому "москаль" – узагальнений образ росіянина; поміщики, а також та частина українського суспільства, котра стала прислужником антилюдської системи управління, заснованої на гніті та поневоленні; духовенство як прислужник режиму. Поняття "пани" негативне, не розглядається у своїй складності, а подається одновимірно із засудом, як диявольська сила. У постулат "люди" вводиться народ як категорія, що зберегла моральність і є носієм високих людських засад і вартостей, також частина освіченого стану, що не відірвалася від народу, залишаючись з'єднаною з ним духовно. Поняття "люди" розглядається у своїй складності й діалектичній неоднорідності: з одного боку, це борці за волю, мученики, з другого, – темні брати-гречкосії, що сплять і мовчки несуть рабського тягара. Також, з одного боку, це люди високого морального статусу, з другого, – це носії духовного при своїй жертвовності, а супротивні їм – недолюдки, тобто напівлюди, напівпани, які вносять у народ не просвітлення, а власну темряву. Ці погляди втілюються поетом у його творах за допомогою символізму та алегоризації, тобто художніх прийомів, які активно використовували барокові письменники. Варто зазначити, що в ранній творчості Тарас Шевченко побічно торкається теми протиставлення "панів" і "людей" у суспільстві. Якщо прийняти алегоричний спосіб поетичного мислення в "Катерині", то можна помітити закономірність: зведена москалем дівчина і зведена паном (паничем) – це однотипне алегоричне подання: зведення України чужоземною і своєю панською силою, яка пішла на службу іноземцям і прийняла їхню іпостась.

Натомість поема "Сон", як зазначає В. Шевчук, "малює нам не просто столицю Московії, але образ того державного спрута: царів та панів, які душили й нищили Україну" [Шевчук, 2005, с. 92]. Петербург бачиться як сонмище "панів", а не "людей": "То город безкрай... // А може, те, що й московський. // Церкви,

та палати, // Та пани пузаті // І ні однісінької хати" [Шевченко, 2013, с. 271] – цілком виразне протиставлення панів та людей. Цар, цариця, пани, між якими трапляється і землячок – узагальнений образ, що символізує зрусифіковане українське панство. Столиця Російського царства подається як символ твердині й центру насилля з гострими антицарськими випадками, а зрештою як надгробок над покладеними в болота жертвами, але надгробок не в славу полеглим, а таки в славу царів та панів. Петро І при цьому називається "людоїдом-змієм".

Алегоричною з цього погляду, на думку В. Шевчука, є поема "Єретик". Іваном Гусом поет бачив для українців себе, бо відчував місію будителя й ратая, поставивши Слово на сторожі рабів німих та був творцем цього Слова, а це значить носієм Божого начала, який би наvertsав окрадений люд до Господа й наділяв повсталих рабів високою Божественною місією, адже без такого ояснення всі повстання тільки розбій. Образи тіари та ченців символізують не тільки папу чи римокатолицизм, а є образом-символом "панів". Терміном "єретик" поет позначає освічений стан, який стає в обороні упосліджених і який поняття "люди" ніби одухотворює, наділяючи силою Божого сприяння та Слова.

Крім цього, науковець простежує алегоризацію і в поемі "Москалева криниця": "Москалева криниця, викопана сином удови, скалічілим у московських імперіалістичних війнах, стала своєрідним образом-символом покаяння блудного сина після повернення додому, адже москаль-українець став ренегатом мимоволі, бо взяв участь у руйнуванні Запорозжя та загарбницьких війнах Москви. Свого гріха він спокутує набожництвом і тихомирним, добродійним життям, символом чого і стала викопана для всіх у полі криниця" [Шевчук, 2005, с. 114]. Алегоричним В. Шевчук вважає закінчення поеми "Варнак": ватаг вийшов із Броварського лісу й побачив Київ: "Дивлюся, // мов на небі висить // Святий Київ наш великий, // святим дивом сяють храми Божі, ніби з самим // Богом розмовляють" [Шевченко, 2013, с. 76], що викликало в нього сльози покаяння, і він пішов у Київ святим молитись та "суда людського у людей просити" [Шевченко, 2013, с. 76]. Зокрема, В. Шевчук зазначає,

що Тарас Шевченко використовує характерний для Бароко символізм і в інших творах. Наприклад, у поемі "Катерина" дівчина є символом козацтва, а мати – образ-символ Вітчизни, України. При цьому науковець акцентує увагу на тому, що образ України-матері традиційний в українській поезії загалом, і в давній літературі зокрема, згадуючи "козацьку матір" у бароковій драмі "Милість Бога" І. Неруновича 1728 р.

У поемі "Гайдамаки" поет творить символічний ряд: гайдамаки для поета – його сини й нащадки "Святого Чигирина", матір – Україна, себе Шевченко вважає батьком гайдамаків, на думку науковця, тому, що "ніби народжує їх удруге у світ з поверненням слави, як орлів" [Шевчук, 2005, с. 44]. Чигирин стає символом "козацької слави убогих руїн", а також символом козацької, власне української національної волі й боротьби за Україну. Історичне бачення гайдамаччини поет творить через образи-символи: Гонти, Яреми, Оксани, Залізняка. Символічний ряд Ярема – Оксана – це засновок української родини, розбитої на початку через польську шляхетську сваволу. Відтак, щоб з'єднатись з коханою Яремі, треба було повстати й силою визволити Оксану, тобто Україну – Оксана постає образом-символом України. Тільки після цього він одружується, але йде кінчати ляхів, тобто потрібно остаточно звільнити землю, на якій хоче звести родинне гніздо. Сцену вбивства Гонтою своїх синів, на думку В.Шевчука, треба розуміти як притчу із символічним підтекстом, відтак, убивство синів – це повне відречення козацтва від ідеї польсько-українського взаєморозуміння та співжиття. Більше цього, Гонта руйнує василіянську школу – образ-символ польської освіченості. Росія ж мислиться як символ одного з чорних орлів. Крім цього, у Тараса Шевченка Гетьманщина символізує Божий рай (у поемі "Сон"); сова є символом мудрості (у вірші "Чернець"); Прометей – образ-символ поневолених народів, орел – символ Росії (у поемі "Кавказ"); москаль – образ-символ українця, який побував у московському війську, удова – символ України (у поемі "Москалева криниця"); Київ символізує Божий град (у поемі "Варнак").

Для бароко загалом характерним був "поворот до теоцентризму, до приділення центрального місця знову Богові, як

у Середньовіччі, релігійне забарвлення всієї культури... Бароко не відкидає культу "сильної людини", лише таку "вищу" людину воно хоче виховати та й дійсно виховує для служби Богові" [Чижевський, 2003, с. 274]. З огляду на це, у творчості Тараса Шевченка також простежуються біблійні мотиви й звернення до Бога. О. Сліпушко зазначає, що віра Тараса Шевченка базувалася на власному розумінні Бога, внутрішніх розмовах митця з ним, прагненні донести до Всевишнього не стільки свої особисті, а передусім національні проблеми: "Фактично, ми бачимо його у зверненнях до Бога саме як представника української нації, її палкого й щирого патріота... Особливість Шевченкової релігійності полягає передусім у тому, що він веде розмову з Богом не про своє особисте, а національне й народне. Останнє і є його особистим" [Сліпушко, 2013, с. 9–10]. Біблійна основа, на думку дослідниці, давала поету відчуття соціальної й моральної правоти. Окрім цього, варто погодитися з тезою про те, що саме Біблія надихала, інспірувала творчість Тараса Шевченка: "Інтерес до Святого Письма був зумовлений світовідчуттям і мисленням поета, його народним менталітетом, що сприяло природному і легкому входженню норм християнства у свідомість митця, в його сприйняття життя" [Сліпушко, 2013, с. 22]. В. Шевчук також наголошує на тому, що поет був передусім християнином за своїм світоглядом, через що його система бачення світу ґрунтувалася передусім на християнській основі, тому Біблія не раз ставала підосновою його осмислень. Зокрема, науковець зазначає, що велика роль кладеться поетом на Слово як богоносну категорію. Подібну думку висловлює й О. Сліпушко: "Слово для Шевченка є почуте від Бога і передане людям. Воно для нього – меч духовний, як у барокового попередника Лазаря Барановича" [Сліпушко, 2013, с. 46].

В. Шевчук зазначає, що на зразок послань біблійних апостолів написано посланіє "І мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм в Україні і не в Україні". Варто зауважити, що цей жанр активно розвивався в епоху Бароко, зокрема набув поширення у творчості І. Вишенського. Крім цього, науковець наголошує на тому, що епіграф до твору також біблійний: "Як хто скаже: «Я Бога люблю», та ненавидить брата свого, той неправдо-

мовець". Поет, на думку В. Шевчука, бачить себе окаянним, який день і ніч плаче, тоді як пани "оглухли, нечують, кайданами міняються, правдою торгують і Господа зневажають, людей запрягають в тяжкі ярма". Тарас Шевченко закликає схаменутися, полюбити Україну ширим серцем, побрататися, не шукати щастя "у чужому краю" і "на чужому полі", бо тільки "у своїй хаті своя й правда, і сила, і воля", тобто у своїй державі. Поет застерігає, коли не схаменетеся, "то навіки прокленетесь своїми синами", і в майбутньому будете знищені; при цьому вам "невчене око загляне... у саму душу глибоко, глибоко", а тоді "премудрих немудрі одурять", що, на думку В. Шевчука, є ремінісценцією з Біблії. Тарас Шевченко переконаний, що народ-невільник втрачає Бога в собі, а втрачений Бог – це і є неволя, а втрачений Бог у собі – це і є ренегатство, бо так невольний народ віддається в своїй окремій частині у волю дияволу, через що й витворюється хвора частка суспільства, коли "гірше ляха свої діти" розпинають Україну.

Також В. Шевчук звертає увагу на символічну сцену принесення Гонтою у жертву своїх синів у поемі "Гайдамаки" і вважає її ремінісценцією біблійної історії про Авраама, який приносив у жертву Богові своїх синів, один з яких був народжений від рабині, а другий від вільної: "Тарас Шевченко модифікує легенду по-своєму, як це чинить майже завжди, травестуючи біблійний текст: Гонтині сини народжені від ляшки, отже, це символічний результат співжиття України з Польщею. Відповідно народжених на відступництво треба знищити, щоб створити, як писав Павло, "вишній Єрусалим – вільний, він мати всім нам" [Шевчук, 2005, с. 49]. В. Шевчук стверджує, що звернення до Біблії частішає в останній період творчості Тараса Шевченка. Так, у вірші "Подражаніє 11 псалму" поет проголошує ідею воскресіння й закликає Господа свої слова розкинути по всій землі, отже, Боже пробудження має бути не тільки в Україні: "Воскресну я, – той Пан вам скаже, – воскресну нині! Ради їх, // Людей закованих моїх, // Убогих, нищих... Возвеличу // Малих отих рабів німих! // Я на сторожі коло їх // Поставлю слово..." Окрім цього, науковець стверджує, що в поезії "Ісаія, глава 33" також проголошується віра в Бога –

Тарас Шевченко бачить "ниву неpolitую" також воскреслою, покритою омофором, "добром та волею підбитим", відтак люди "дива Господнії побачать".

З огляду на це, особливо важливою, на думку В. Шевчука, є поема "Марія", у якій фактично утверджується не тільки новий світогляд поета, а й проникнення в глибокі таїни суспільного буття людства та й свого народу й краю на алегоричному, притчевому рівні. Правомірною є теза І. Дзюби, який про цей твір сказав так: "Марія" – вершина Шевченкової великої простоти, і разом з тим – яка вона глибока і складна, і невичерпна!" [Дзюба, 2006, с. 491]. В. Шевчук зазначає, що в цій поемі була створена велика метафора універсальної картини світу з його минулим, теперішнім та майбутнім, а розвиток іде через Божу волю та жертвний шлях, страждання, розп'яття та воскресіння. Окрім цього, поет звертається й до образу Богородиці, адже говорить, що для приходу Бога на землю потрібна "преправедная мати": "Все упованіє моє на тебе, мати, возлагаю", де йдеться не просто про матір, а про Богородицю-матір, яка має народити Бога на землю, щоб процвіли "убогі села", а поки що окрадені й сліпі невольники несуть "хрест-кайдани", тому просить Богородицю подати їм силу. З народженням Божого Сина, говорить поет, встає "правда Божа", а коли б Марія, блукаючи з малям-месією загинула, то "дитина б тая виростала без матері, і ми б не знали і досі правди на землі! Святої волі!" В. Шевчук простежує алегоричність цієї ідеї – без рідної землі-матері месія не приніс би ані правди, ані волі.

Отже, В. Шевчук вважає, що в поезії Тараса Шевченка поглиблено розглядається тема творення універсальної картини світу: Бог і людина, при цьому Бог – як узагальнене поняття і як батько людей, водночас немало уваги віддається Христу та Богородиці. Так само в цьому розрізі, як зазначає науковець, ставиться тема диявола, також широко розроблена, адже "Божі діти – це "люди", а поріддя дияволове – царі та "пани", усе ж разом і складає того універсума, яким є цивілізація... З іншого боку, суспільство подається як система родин малих та великих (мікро- і макрородини) із своїм головою – Богом" [Шевчук, 2005, с. 256].

Вважаємо за доцільне зауважити, що Тарас Шевченко у своїй творчості часто звертається до історичної тематики, зокрема до української барокової історіографії. Сам поет писав О. Бодянському: "Спасибі тобі за літописи, я їх уже напам'ять читаю. Оживає моя мала душа, читаючи їх. Спасибі тобі" [Шевченко, 2013, с. 85]. Серед цих літописів був Літопис Самійла Величка. В. Шевчук стверджує, що "твір якнайкраще відповідав широкій натурі Т. Шевченка і вражав його геніальну фантазію своєю потугою" [Шевчук, 2005, с. 482].

Окрім цього, В. Шевчук зазначає, що поета найбільше цікавила козацька історія, хоча простежуються звернення й до попередніх історичних періодів. Козаки з'являються вже в перших творах "Кобзаря" – у "Причинний" і "Думці" ("Тече вода в синє море..."), але в дуже загальних рисах. Перші роздуми поета про козацьку історію простежуються в поемі "Тарасова ніч", в якій часи Козацької держави подаються як пора власного панування, отже, й творення козацької слави, а коли гине козацтво, то "гине слава, батьківщина". Загалом роздуми про козацтво як минулу славу України проходять у багатьох творах раннього періоду: "До Основ'яненка", "Іван Підкова", "Гамалія", заспіви до поеми "Гайдамаки". Національно-визвольні змагання козаків поет подає за рядом: Наливайко, Павлюга (Павлюк), Тарас Трясило. При цьому В. Шевчук зазначає, що головну увагу Тарас Шевченко зосереджує на повстанні Трясила, можливо, тому що в першому етапі воно було переможним. Окрім цього, науковець припускає, що поет користувався списком "Історії Русів", бо саме тут польська поразка зветься "Тарасовою ніччю", є цілий ряд змістових перегуків: опис польського бенкету, напад під час сну польських вояків тощо. Так само автор "Історії Русів" називає Павлюка Павлюгою. Варто зазначити, що ще М. Драгоманов писав: "Ніщо, окрім Біблії, не мало такої сили над системою думок Шевченка, як «Історія Русів»" [Драгоманов, 1991, с. 365]. Після Тараса Трясила поет переходить до Івана Підкови ("Іван Підкова"), починаючи творити таким чином героїчний пантеон. Але, у супереч переказу в "Історії Русів" Тарас Шевченко не описує подвиги І. Підкови в Молдові в боротьбі за престол, а тільки

як керівника одного з морських походів на Царград, очевидно, похід у Молдову поетові не був цікавий, бо тут про Україну не йшлося.

Злам у ставленні до минулого, на думку В. Шевчука, простежується в цілком історичній поемі "Гайдамаки". Науковець зазначає, що в історіософічному вступі до поеми в досить складній поетично-символічній формі закладено основні постулати історичного мислення Тараса Шевченка. У творі, зокрема, підкреслюється святість козацької столиці, а також йдеться про неперервність історичної козацької традиції – відтворюється безперервність національно-визвольного змагання до гайдамачини. Отже, подається образ праведних гетьманів, від яких навіть могил не залишилося: це Наливайко, Острянин, "славний Богдан", тобто Б. Хмельницький, І. Богун, подаються згадки про козацькі битви на Інгулі, під Жовтими Водами, під Корсунем, на Альті, де воював Т. Трясило, отже, і він долучався до "праведних гетьманів". Козаки ж новітні, тобто гайдамаки, пише поет, беруть для себе на допомогу "душі праведних" і силу "архистратига Михаїла", що, на думку В. Шевчука, має своє значення, адже Михаїл був патроном Києва як історичної столиці України. Більше цього, поет доводить, що гайдамаки піднімаються на національно-визвольну війну, а не здобичницький чин, а їхня мета – не дати Україні пропасти, отже, це рух ідейний, а не розбійницький. Таким чином, В. Шевчук робить висновок, що Тарас Шевченко протягом життя не тільки не змінив, а й поглибив складне й сформоване бачення минулого України, давши вироблене історіософічне його прочитання.

Отже, на підставі аналізу основних положень наукової концепції В. Шевчука доведено, що поетичний спадок Тараса Шевченка певною мірою пов'язаний із літературними традиціями епохи українського Бароко. З'ясовано, що творчість поета відзначається складністю й багатогранністю, про що свідчить активне використання ним багатозначних символів та алегорій. Окрім цього, визначено, що у творах Тараса Шевченка періоду заслання знайшли відображення такі барокові мотиви, як непереможна пригніченість, відчай, трагізм авторського "я", звернення до теми смерті, песимізм. Проаналізовано запропоно-

ване В. Шевчуком обґрунтування щодо використання поетом алегорій і символів. Звернено увагу на те, що у творах митця простежуються біблійні мотиви й звернення до Бога, а також з'ясовано, що "українське бароко посутньо живить сакральний первень Шевченкової поезії" [Ушкалов, 2006, с. 199]. Наголошено на тому, що поет переосмислює барокову історіографію, зокрема Літопис Самійла Величка та "Історію Русів". Без сумніву, літературні здобутки епохи бароко стали одним із джерел творчості Тараса Шевченка, вплинули на формування його світогляду, а також знайшли власну інтерпретацію в поетичній спадщині поета.

Однак проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Подальшого детального вивчення потребують наукові концепції інших науковців, присвячені бароковим мотивам у творчості Тараса Шевченка й епохи Бароко у творах поета загалом. Актуальним для літературознавчої науки є дослідження побутування барокової традиції у творчості інших поетів-романтиків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Барабаш Ю. Я. Тарас Шевченко: імператив України. Історіо- й націсофська парадигма / Ю. Я. Барабаш. – К., 2004. – 181 с.
- Білоус П. В. Бароко й українська література / П. В. Білоус // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – Житомир. – 2012. – Вип. 61. – С. 235.
- Вишенський І. Твори / І. Вишенський ; пер. В. Шевчук. – К., 1986. – 247 с.
- Грабович Г. Ю. Шевченко як міфотворець: Семантика символів у творчості Тараса Шевченка / Г. Ю. Грабович ; пер. з англ. С. Павличко. – К., 1991. – 212 с.
- Дзюба І. М. Шевченко і світ / І. М. Дзюба // З криниці літ : у 3 т. – К., 2006. – Т. 2. – С. 6–491.
- Дзюба І. М. Тарас Шевченко. Життя і творчість / І. М. Дзюба. – К., 2008. – 720 с.
- Драгоманов М. П. Шевченко, українофіли і соціалізм / М. П. Драгоманов ; за ред. Р. Міщука // Вибране / М. П. Драгоманов. – К., 1991. – С. 327–430.
- Ісіченко І. Історія української літератури: епоха Бароко (XVII–XVIII ст.) / І. Ісіченко. – Л., 2011. – 568 с.
- Сліпушко О. М. Духовна держава Тараса Шевченка / О. М. Сліпушко. – К., 2013. – 127 с.
- Сліпушко О. М. Ідея Бога у творчій свідомості Тараса Шевченка / О. М. Сліпушко // Шевченкознавчі студії. – 2015. – Вип. 18. – С. 21–30.

Ушкалов Л. В. Барокові джерела нового українського письменства: Котляревський, Квітка, Шевченко / Л. В. Ушкалов // Есеї про українське бароко. – К., 2006. – С. 162–211.

Ушкалов Л. В. Від бароко до постмодерну / Л. В. Ушкалов. – К., 2011. – 552 с.

Чижевський Д. І. Історія української літератури / Д. І. Чижевський. – К., 2003. – 568 с.

Шевченко Т. Г. Повне збір. творів : у 12 т. / Т. Г. Шевченко ; редкол.: М. Жулинський (голова) та ін. – К., 2001–2014.

Шевчук В. О. Муза Роксоланська: Українська література XVI – XVIII ст. : у 2 кн. / В. О. Шевчук. – К., 2005. – Кн. 2. – 728 с.

Шевчук В. О. "Personae verbum" (Слово іпостасне): Розмисел / В. О. Шевчук. – К., 2001. – 264 с.

REFERENCES

Barabash, Ju.Ya. *Taras Shevchenko: imperativ Ukrainy. Istorio- j nacijesofsjska paradyghma* [Taras Shevchenko: imperative of Ukraine. The historical and nationalistic paradigm]. Kyiv, 2004, 181 p. (in Ukrainian).

Bilous, P.V. Baroko j ukrajinsjka literatura [Baroque and Ukrainian literature]. *Visnyk Zhytomyrsjkogho derzhavnogho universytetu imeni Ivana Franka*, 2012, Issue 61, p. 235. (in Ukrainian).

Vyshensjkyj, I. *Tvory* [Works]. Kyiv, 1986, 247 p. (in Ukrainian).

Ghrabovych, Gh.Ju. *Shevchenko jak mifotvorec: Semantyka symboliv u tvorchosti Tarasa Shevchenka* [Shevchenko as a myth-maker: The semantics of characters in the creativity of Taras Shevchenko]. Kyiv, 1991, 212 p. (in Ukrainian).

Dzjuba, I.M. Shevchenko i svit [Shevchenko and the world]. In: *Z krynyci lit.* Kyiv, 2006, Vol. 2, pp. 6-491. (in Ukrainian).

Dzjuba, I.M. *Taras Shevchenko. Zhyttja i tvorchistj* [Taras Shevchenko. Life and creativity]. Kyiv, 2008, 720 p. (in Ukrainian).

Draghomanov, M.P. Shevchenko, ukrajynofily i socializm [Shevchenko, ukrainophiles and socialism]. In: *Vybrane*. Kyiv, 1991, pp. 327-430. (in Ukrainian).

Isichenko, I. *Istoriia ukrainskoi literatury: epokha Baroko (XVII–XVIII st.)* [History of Ukrainian literature: the Baroque epoch (XVII – XVIII centuries)]. Lviv, 2011, 568 p. (in Ukrainian).

Slipushko, O.M. *Dukhovna derzhava Tarasa Shevchenka* [The spiritual state of Taras Shevchenko]. Kyiv, 2013, 127 p. (in Ukrainian).

Slipushko, O.M. (2015). Ideja Bogha u tvorchij svidomosti Tarasa Shevchenka [The idea of God in the creative consciousness of Taras Shevchenko]. *Shevchenkoznavchi studiji*, 2015, Issue 18, pp. 21-30. (in Ukrainian).

Ushkalov, L.V. Barokovi dzherela novogho ukrajinsjkogho pysjmenstva: Kotljarevskij, Kvitka, Shevchenko [Baroque sources of new Ukrainian writing: Kotljarevsky, Kvitka, Shevchenko]. In: *Eseji pro ukrajinsjke baroko*. Kyiv, 2006, pp. 162-211. (in Ukrainian).

Ushkalov, L.V. *Vid baroko do postmodernu: eseji* [From the Baroque to the Postmodern: essays]. Kyiv, 2011, 552 p. (in Ukrainian).

Chyzhevsjkyj, D.I. *Istoriija ukrajinsjkoi literatury* [History of Ukrainian literature]. Kyiv, 2003, 568 p. (in Ukrainian).

Shevchenko, T.Gh. *Povne zibrannja tvoriv u 12 t* [A complete collection of works]. Kyiv, 2003, Vol. 1, 784 p. (in Ukrainian).

Shevchenko, T.Gh. *Povne zibrannja tvoriv u 12 t* [A complete collection of works]. Kyiv, 2003, Vol. 2, 784 p. (in Ukrainian).

Shevchenko, T.Gh. *Povne zibrannja tvoriv u 12 t* [A complete collection of works]. Kyiv, 2013, Vol. 6, 632 p. (in Ukrainian).

Shevchuk, V.O. *Muza Roksolanska: Ukrainska literatura XVI–XVIII st.* [Muse Roksolanska: Ukrainian literature of the XVI–XVIII centuries]. Kyiv, 2005, Vol. 2, 728 p. (in Ukrainian).

Shevchuk, V.O. *"Personae verbum" (Slovo ipostasne): Rozmysel* ["Personae verbum" (word hypostatic): Rozmysel]. Kyiv, 2001, 264 p. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 08.10.19

O. M. Slipushko, Dr Hab., Prof. (corresponding author)

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7401-7492>

oksana-slipushko@ukr.net

A. O. Katyuzhynska, Student

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

nastya16k21@gmail.com

THE SCIENTIFIC INTERPRETATION OF TARAS SHEVCHENKO'S POETRY BY V. SHEVCHUK ACCORDING TO THE BAROQUE EPOCH

The purpose of the research is to analyze the influence of the Baroque epoch on the Taras Shevchenko's poetry, to investigate the peculiarities of V. Shevchuk's interpretation of the Baroque tradition, in particular the Baroque historiography, symbols and allegories, in the poetic heritage of the artist.

The features of the scientific interpretation of Taras Shevchenko's poetry by V. Shevchuk are analyzed. Particular attention is paid to the influences of the outlook and characteristic features of the Baroque epoch in the poetic heritage of the artist. The scientific views of the scientist on the existence of the Baroque traditions in the creativity of Taras Shevchenko are analyzed, Baroque ideas, motives and images are determined. The role and peculiarities of using Baroque historiography, biblical motives, symbols, allegories, represented in according to Baroque outlook, are substantiated. It was proved, that poet's creativity is characterized by complexity and versatility, as evidenced by his active usage of meaningful symbols and allegories. In addition, it is determined, that in the poems of the period of exile such baroque motives, as insurmountable oppression, despair, tragedy of the author's "I", appealed to the topic of death, pessimism, are represented. V. Shevchuk is sure, that the crisis of the spirit, the pessimistic motives, embodied by Taras Shevchenko in poetry, are caused by the deprivation of the living connection with Ukraine. Besides, Taras Shevchenko often refers to historical topics in his poems, in particular Ukrainian Baroque historiography. Therefore, Taras Shevchenko's creativity is based on biblical motives and an appeal to God.

V. Shevchuk thinks, that Taras Shevchenko's poetry deals with the highest theme in the creation of a universal picture of the world: God and person, while God is a generalized concept and father of people.

In conclusion, the literary achievements of the Baroque epoch have become one of the sources of Taras Shevchenko's creativity, influenced the formation of his outlook, and also found its own interpretation in the poet's heritage.

Keywords: Taras Shevchenko, V. Shevchuk, scientific interpretation, baroque motive, symbolism, allegory, Baroque historiography, biblical motives.

УДК 821.161.2-82:176

Ю. І. Соколюк, мол. наук. співроб.,
Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Київ
lialka_red@ukr.net

АРХІВНІ ДОКУМЕНТИ ПРО БАТЬКІВЩИНУ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Проаналізовано архівні документи про батьківщину Тараса Шевченка, що має посприяти поглибленню уявлення про локації, які були важливими для творчого становлення Тараса Шевченка. Приділено увагу документам, що досі невідомі широкому загалу.

Ключові слова: архівні матеріали, метрична книга, консисторійні документи, поетична біографія Шевченка.

З кожним роком широкому загалу стає доступною більше інформації щодо батьківщини Тараса Шевченка. Видаються забуті протягом десятиків років книжки, відкриваються архівні документи. Однією з таких праць є дослідження священника Лаврентія Похилевича, створене ним на основі вивчення консисторійних документів. Книжка отримала Малу Уварівську премію 1865 р. За радянських часів була незаслужено відкинута з наукового обігу.

Вивченням біографії Тараса Шевченка займалися багато знаних науковців: О. Кониський, О. Лазаревський, М. Чалий, П. Зайцев, В. Смілянська, В. Бородін, П. Жур та багато інших. Дослідники якнайкраще відтворили життєвий шлях Т. Шевченка, використовуючи спогади сучасників поета, історичні джерела тощо. Тож основним своїм завданням